

УДК 947.04 “1896-1944”

М 42

Оксана МЕДВІДЬ

ДМИТРО ПАЛІЇВ ПРО НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ УКРАЇНЦІВ У 1914 – 1920 рр.

У статті проаналізовано наукові студії Д.Палієва з воєнної історії України ХХ ст., насамперед історії легіону Українських січових стрільців, Листопадової революції 1918 р. на західноукраїнських землях, участі Галицької армії в українсько-польській війні 1918 – 1919 рр. Показано цінність творчого доробку Д.Палієва для розвитку вітчизняної військової історичної науки.

Ключові слова: *Дмитро Паліїв, Листопадова національно-демократична революція, легіон УСС, Галицька армія, національно-визвольний рух.*

Українська військова історична наука постала після визвольної боротьби 1917 – 1921 рр. Саме тоді український політикум сформував перші національні (не лише за призовом, але й за духом) військові формування, які у 1918 – 1920 рр. стали зав'язком армії ЗУНР і УНР. Власне це військово-політичне середовище дало Україні сотні старшин, а отже, десятки комбатантських організацій та пресових органів, довкола яких згуртовувалися любителі історії, розвивалася українська військово-історична думка. У когорті військових істориків України першої половини ХХ ст., услід за М.Омеляновичем-Павленком, В.Петрівим, О.Удовиченком, М.Капустянським, М.Какуріним, Л.Шанковським, Д.Микитюком можна сміливо назвати Дмитра Палієва, творчий доробок якого ще не став предметом спеціального розгляду.

В останні десятиліття з'явилися перші узагальнюючі праці з історії визвольних змагань першої чверті ХХ ст., українського січового стрілецтва та Галицької армії, в яких показано участь

Д.Палієва в політичному громадсько-культурному житті Галичини початку ХХ ст. Слід відзначити праці М.Литвина та К.Науменка “Історія галицького стрільцтва”, “Українські Січові Стрільці”, “Історія ЗУНР”, В.Гордієнка – “Українські Січові Стрільці” та “Українська Галицька Армія”, О.Шишки – “Слідами листопадових боїв”, С.Макарчука – “Українська республіка галичан”, М.Литвина – “Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр”.

На жаль, науково-мемуарні публікації Д.Палієва лише впорядковуються бібліографами. Епістолярій родини зберігається й упорядковується дочкою Христиною Паліїв-Турченко у Канаді. Частина цього унікального сімейного архіву – світлини, посольські виступи, кореспонденції у малотиражних виданнях еміграції, спомини побратимів –зберігаються в архіві і відділі наукових та інформативних видань Інституту українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України.

Мета цієї статті – проаналізувати науково-історичні праці Дмитра Палієва з історії легіону Українських січових стрільців та Галицької армії, визначити його внесок в історіографію визвольних змагань України першої половини ХХ ст.

Науково-мемуарну та публіцистичну спадщину Д.Палієва можна умовно згрупувати у такі проблемно-тематичні блоки:

- 1) історія легіону Українських січових стрільців (1914 – 1918);
- 2) Листопадова національно-демократична революція 1918 р.;
- 3) Галицька армія, її участь в українсько-польській війні 1918 – 1919 рр.;
- 4) український національно-визвольний рух у Польщі міжвоєнного періоду (1921 – 1939);
- 5) українська проблема у роки Другої світової війни.

Великий світоглядний вплив на студента Д.Паліїва мав професор Львівського університету і голова Наукового товариства ім. Шевченка Михайло Грушевський, ранні праці якого, особливо присвячені Княжій добі та козаччині, були популярні в молодіжному та літературно-мистецькому середовищі Галичини. Згодом, у міжвоєнний період, Палієву все більше імпонують дослідження представників консервативної

школи Степана Томашівського (у 1914 – 1918 рр. – член Бойової управи УСС, після поразки ЗУНР – в еміграції у Німеччині, професор східноєвропейської історії Краківського університету) і Василя Кучабського (старшина Галицько-буковинського куреня січових стрільців 1914 р., співзасновник УВО 1920 р.). Думки науковців і бойових побратимів, насамперед про особливу роль армії в державному будівництві, необхідність примноження національних військових традицій вплинули на його подальші наукові погляди. Важливі військово-політичні висновки Д.Паліїв будує на основі дослідження Визвольних змагань 1914 – 1921 рр. Історичні події, що відбувалися в Україні тоого періоду, простежуються вченим у низці публікацій.

Зокрема, у нарисі “Двадцять п’ять літ”, що був надрукований у “Календарі “Батьківщина” на 1939 рік”, Д.Паліїв аналізує геополітичне становище в Європі напередодні Першої світової війни і робить спробу дати соціополітичний аналіз громадської думки краю щодо можливої війни та її перебігу [6, 86]. Там же стверджується: галицьке суспільство сподівалося, що війна, можливо, змінить обриси європейських кордонів, а українці зі зброєю в руках відродять національну державу [6, 86]. Описує він і реакцію добровольців на дозвіл цісаря прийняти до легіону УСС лише 2 тисячі стрільців. “І оце перший раз у житті перед нами молодими станула на весь ріст незрозуміла правда: навіть право віддавати своє життя – треба виборювати”, – писав Д.Паліїв [6, 87]. Далі він розповідає, що добровольці поїхали на Закарпаття і зупинилися у селах Горонда і Страбичів. Тут розпочалась військова підготовка, та вже не було часу на неї. Російська армія дійшла до підніжжя Карпат. У гонведських мундирах (сині з нашитими жовтими прикрасами) вийшла сотня Василя Дідушка, а з нею і Дмитро Паліїв, у перший бій. Виявилось, що половина з молодих солдатів ще в житті не стріляла: “Команданти чет ходили серед куль і вчили стрільців, як відмикати замок у манліхері, купленім за рум у малярських ополченців. Перша лекція стріляння відбувалася, на жаль, у розстрільній. А мізок свердлувала думка: чому не вчили тої штуки скоріше. Чому?” [6, 88].

На думку Д.Палієва, восени 1917 р. російська армія вже не була здатна вести повноцінну боротьбу, бо чимало полків на Південно-Західному фронті українзувалося. У нарисі “У.С.С. на розстайній дорозі. Спомин з-перед 20 літ”: Паліїв докладно аналізує бойовий шлях легіону УСС у Карпатах і на Поділлі, а також реакцію стрілецтва на Російську, а згодом Українську національну революції. “За Збручем – кипучий котел. Отце з хаосу всеросійської революції поволи виколуються зариси, – о Боже! – Української держави! У Києві вже своя влада, своє військо! Мрія, яку леліяли стрільці в 1914 р. ще так несміло – здійснюється. А разом з тим простіші стають хребти, зухваліше дивляться очі, ясніші стають стрілецькі обличчя” [13, 42].

У листопаді 1916 р. цар проголосив незалежність Польщі. На початку 1917 р. стало очевидним, що Галичина, можливо, буде належати до Польської держави. Серед українського населення запанувало обурення. “Серед стрілецтва кипіло. І в наших умах зарисовувався вже зовсім виразно другий фронт. Не на Схід проти своїх, але на Захід”, – згадує Д.Паліїв [13, 48]. Далі він розповідає про долю полку УСС. Власне тієї осені у землянках Гуштинського лісу на Поділлі, де стрільці стояли в запасі, велися безперервні розмови про те, як стрілецтву “честь врятувати” і прислужитися для України.

Змістовним за конкретно-історичним матеріалом та оригінальним висновком є історико-мемуарний нарис “Листопадова революція”, що вийшов 1929 р. у львівському видавництві “Червона Калина”. У ньому показано діяльність Центрального військового комітету щодо підготовки першолистопадового збройного повстання у Львові та регіоні, роль ЦВК у створенні Начальної команди Галицької армії (керівництво, на думку автора, було створено запізно) [11, 13].

У публіцистичному нарисі “Перший листопад” в “Ілюстрованому Українському Національному Календарі на 1928 рік”, що вийшов у Перемишлі 1927 р., цю тему порушено знову. Нове видання вийшло під егідою тижневика “Український голос”. У згаданих публікаціях недавній військовик докладно характеризує політичну й мілітарну ситуацію напередодні розпаду Австро-Угорської монархії: “Жовтень 1918 року. Ніхто не знав, що принесуть наступні дні і

тижні... На основі цісарського маніфесту мали повстати чотири національні держави: німецько-австрійська, чеська, південнослов'янська та українська. А тому, що справа Галичини була досі не в'яснена, то й справа української національної держави стояла під знаком запити” [13, 40].

Д.Паліїв описав і особисту участь у підготовці Листопадового Зриву. Він приїхав до Львова 12 жовтня та одразу ж розпочав організаційну роботу. Брав також участь у створенні Української Національної Ради і виробленні її майбутньої політичної платформи: “18 жовтня 1918 року в малій залі Народного Дому у Львові зібралася УНРада... На цій нараді зустрілися тоді два напрямки. Один співпраці з Австрією і творення української держави в рамках австрійської федерації. Другий – приєднання західноукраїнських земель до української держави. Другий напрям і погляди обстоювали тільки представники Соціал-Демократів і студентства. За першим була більшість і він переміг” [13, 42].

Дмитро Паліїв вважав Листопадовий чин великим, але тимчасовим політичним успіхом галичан. Він визначив причини політичної невдачі 21 – 22 листопада українців у Львові. На його думку, революція відбулася запізно. У другій половині жовтня з Польського королівства перекинуто до Львова тисячі польських легіонерів і членів різних явних і підпільних військових організацій, які створили кадри для польського повстанського війська, що почало битву за місто. Водночас й політичний провід галицьких українців зволікав із повстанням, бо сподівався, що австрійський уряд у Відні добровільно передасть владу українцям, згідно з маніфестом цісаря Карла від 16 жовтня 1918 р. 20 жовтня на площі св. Юра у Львові представники Національної ради оголосили своє рішення творити Українську державу. Однак чимало українських політиків бачили її майбутнє у складі австрійської федерації. У зв'язку з цим Паліїв робить невтішний висновок: “Офіційна політика нації спочивала в руках людей австрійської орієнтації” [13, 41]. Цих галицьких послів “австрійської орієнтації” Д.Паліїв критикує у згаданих споминах.

Другу причину поразки Дмитро Паліїв вбачав у тому, що через свої великі втрати у минулому легіон УСС був уже ослабим

для створення військового центру української революції в Австрії. “Можна сміливо твердити, – зазначає автор, – що на горі Лисоні й під Потуторами У.С.С. втратили майже весь свій актив, зовсім осиротіли... Листопадовий переворот відбувся без стрілецтва, як організації” [13, 42]. І справді, ешелон УСС прибув із Чернівців до Львова аж 3 – 4 листопада, коли польські бойовики відбили в українців основні стратегічні об’єкти – залізничний вокзал, пошту, летовище. Дмитро Паліїв вважав, що катастрофічного запізнення легіону до Львова можна було б уникнути, якщо б стрілецтво діяло самочинно, без наказу або й проти наказу (отже, революційним шляхом) [3, 140].

Д.Паліїв робить висновок: Західноукраїнська народна республіка, до складу якої фактично входила лише Східна Галичина, була короточасним державним об’єднанням, оскільки місцевий політичний провід, який складався головно з інтелігенції, проявив невпевненість і нездатність до соборного державотворення в екстремальних умовах війни [13, 42]. Він наголошує, що Листопадова національно-демократична революція не мала провідника, який повів би за собою народ до завершення того, що почато так блискуче Першого листопада, Президент Євген Петрушевич і частина Національної ради у переломні листопадові дні була фактично поза революцією, у Відні; не пішов із відступаючим урядом ЗУНР наприкінці листопада і прем’єр Кость Левицький; кілька разів мінялися у листопадові дні й командувачі молодих збройних сил. У зв’язку з цим Д.Паліїв зазначав: “За 21 день боїв у Львові було аж трьох командантів армії. Що це означає? Що за мужем, що став би на чолі революції, щойно шукали... Наведені факти стверджують одну трагічну дійсність: не було на Західній Україні мужа, не було уособлення революції” [7, 44]. Напевно, важко погодитися із такою категоричністю Д.Палієва, але досвідчені тогочасні галицькі політики-посли і справді були не завжди здатні на кардинальні політичні кроки.

Як уже зазначалося, Д.Паліїв рішуче відстоював соборний шлях державотворення ЗУНР, виступив за її злуку з УНР. Зрозуміло, що його обрали членом делегації Державного секретаріату, яка у грудні 1918 р. їздила у Фастів на попередні переговори про злуку, а також домовилася із Директорією УНР

про призначення комендантом Галицької армії досвідченого генерала і начальника штабу. Делегація тоді повернулася з генералом Михайлом Омеляновичем-Павленком і полковником штабу Євгеном Мишковським, які обійняли ключові посади в Галицькій армії 10 грудня 1918 р. Про поїздку на Наддніпрянщину Д.Паліїв пише “Жмут споминів. За генералами” у “Календарі Червоної Калини на 1935 рік” [7, 40].

Торкаючись питання про державотворчі можливості Галицької армії, він доходить висновку, що її тимчасові перемоги (Вовчухівська операція, Чортківський наступ) пояснювалися ініціативою кількох вищих старшин та енергією стрільцтва за відсутності теоретичних здібностей і практичного досвіду Начальної команди [7, 40].

Д.Паліїв аналізує не лише героїчний (осінь 1918 – літо 1919 рр.), а й трагічний етап бойового шляху Галицької армії, коли під тиском переважаючих сил армії польського генерала Ю.Галлера (фактично сил Антанти) вона відступила за Збруч, а невдовзі, охоплена епідемією тифу, підписала договір зі Збройними силами “білої” Росії. У статті “На чисту воду”, що була опублікована у львівському “Літописі Червоної Калини” за 1930 р., четар Д.Паліїв як колишній ад’ютант Начального вождя Української галицької армії ген. Мирона Тарнавського намагається проаналізувати суперечливі заходи старшин, щоб вивести УГА “на чисту воду”. Цей “вихід” потрібен був УГА після договору з Добрармією ген. Денікіна, який укладено 17 листопада 1919 р. в Одесі. Автор називає цей договір “дивоглядним”, бо ж уклала його Начальна команда армії, що боролася за самостійність України, зі стороною, яка цю самостійність повністю заперечувала [10, 17]. За цей договір Д.Паліїв усю відповідальність скидає на плечі Диктатора ЗО УНР Євгена Петрушевича; звинувачує його за те, що “виїхав за кордон, не оставляючи при Армії свого заступника, як виявилось згодом, не даючи командуванню Армії ніяких директив” [10, 17].

Із нарису “На чисту воду” відомо, що Д.Паліїв, як член Начальної команди УГА, брав участь у нараді в Літині під головуванням прем’єра Ісаака Мазепи. На цій нараді було затверджено угоду між командуваннями обох армій і вирішено перебрати під владу УНР містечка, що були зайняті Галицькою

Армією. Д.Паліїв стверджує, що генералу Тарнавському не слід було передавати командування армією генералу Микитці та полковнику Ціріцу: “Вони оба були прихильниками вдержання союзу з Денікіним до самого кінця. Спроба виплисти на чисту воду закінчилась безуспішно” [10, 17].

Військово-політичний досвід та історичні традиції української державності 1917 – 1920 рр. залишилися, на думку Д.Палієва, недооціненими і значною мірою недослідженими, хоча їх вистачило б, щоб виховати цілі покоління державно мислячих, творчих особистостей. Цей досвід так і не ввійшов до скарбниці політичної культури народу, а без нього неможливо сформувати громадянське суспільство. Власне ідеї національно-політичної культури, висновки щодо необхідності підготовки фахових військових діячів на традиціях Княжої та Козацької доби лягли в основу військово-політичної концепції Д.Палієва. Основною умовою відродження української державності він вважав соборно-територіальну і політичну єдність суспільства. Спираючись на історичний досвід 20 – 30-х рр. ХХ ст., Д.Паліїв робить висновок: здійснення стратегічної мети – відродження незалежної соборної України – залежатиме, передовсім, від геополітичної ситуації в Європі, а також стосунків із сусідами і великими державами. Із цим висновком військово-політика важко не погодитися.

Отже, політичний досвід та творчий доробок Дмитра Палієва мають велике значення для становлення багатопартійності й загалом громадянського суспільства в незалежній державі, вдосконалення військово-патріотичного вишколу у сучасних Збройних силах України.

Перспективним напрямом дослідження теми є вивчення та аналіз посольських виступів Дмитра Палієва у сеймі Польщі у міжвоєнний період.

Джерела та література

І. Архів Інституту українознавства ім. І.Крип'якевича НАН України. Колекція матеріалів родини Д.Палієва.

1. Верига В. Слідами батьків. Нарис історії 30 полку дивізії “Галичина” – 1-ої дивізії Української Національної Армії. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2002. – 246 с.
2. Волинець С. Предвісники і творці листопадового зриву. Західноукраїнські громадські і політичні діячі. – Вінніпег : Тризуб, 1965. – 324 с.
3. Литвин М. Українсько-польська війна 1918 – 1919 рр. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України; Інститут Східно-Центральної Європи, 1998. – 488 с.
4. Макарчук С.А. Українська республіка галичан. – Львів : Світ, 1997. – 192 с.
5. Паліїв Д. Гріхи СВУ // Новий час. – 1930. – Ч. 46 (804). – 28 квітня.
6. Паліїв Д. Двадцять п’ять літ. (Спомини) // Календар “Батьківщина” на 1939 рік. – Львів, 1938. – С. 86 – 89.
7. Паліїв Д. Жмут споминів: За генералами // Історичний календар-альманах Червоної Калини на 1935 рік. – Львів, 1934. – С. 40 – 44.
8. Паліїв Д. Кілька думок сотника Д.Палієва про Українську дивізію. Із доповіді, виголошеної в червні 1944 р. перед виходом Дивізії на фронт // Вісті комбатанта. – Нью-Йорк – Торонто, 1968. – Ч. 5 – 6 (36 – 37). – С. 105 – 109.
9. Паліїв Д. Крилос // Батьківщина. – 1937. – Ч. 33 (142). – 29 серпня.
10. Паліїв Д. На чисту воду: З моїх споминів // Літопис Червоної Калини. – 1930. – Ч. 6. – С. 14 – 17.
11. Паліїв Д. Листопадова Революція : З моїх споминів. – Львів : Б. в., 1929. – 25 с.
12. Палів Д. Самоспалювання чи фанатизм успіху // Перемога. – 1933. – Ч. 1. – 1 листопада.
13. Паліїв Д. УСС на розстайній дорозі. Спомини з-перед 20 літ // Календар “Батьківщина” на 1937 рік. – Львів : Б. в., 1936. – С. 40 – 42.
14. Шанковський Лев. Українська армія в боротьбі за державність. – Мюнхен : Дніпрова хвиля. – 1958. – 319 с.
15. Швагуляк М. Національно-політична діяльність Дмитра Палієва у міжвоєнний період // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів : Інститут українознавства ім. І.Крип’якевича НАН України, 2000. – С. 405 – 427.
16. Шишка О. Слідами листопадових боїв. – Львів : Львівська політехніка, 1993. – 236 с.

17. Якимович Богдан. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України; Просвіта, 1996. – 359 с.

18. Klimecki M. Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Wshodnią Galicję 1918 – 1919 r. Aspekty polityczne i wojskowe. – Warszawa : Wojskowy Instytut Historyczny, 1997 – 286 s.

Медвидь Оксана. Дмитрий Палиев о национально освободительном движении украинцев в 1914 – 1920 гг. В статье анализируются научные исследования Д.Палиева по военной истории Украины, в первую очередь истории легиона Украинских сечевых стрельцов, Ноябрьского восстания 1918 г. на западноукраинских землях, участия Галичской армии в украинско-польской войне 1918 – 1919 гг. Показана ценность творческого наследия Д.Палиева для развития отечественной военной исторической науки.

Ключевые слова: Дмитрий Палиев, Ноябрьская национально-демократическая революция, легион УСС, Галичская армия, национально-освободительное движение.

Medvid' Oksana. Dmytro Paliyev's publicity about national liberation movement 1914 – 1920. In the article D. Paliyev's scientific research on military history of Ukraine in the 20th century, first of all, the history of the Ukrainian Legion of Sich Riflemen, 1918 November revolution on the Western Ukraine's territory, participation of Galician army in the 1918 – 1919 Ukrainian-Polish war. The author shows D. Paliyev's value of creative heritage for the development of modern military historical science.

Key words: Dmytro Paliyev, November national democratic revolution, Ukrainian Legion of Sich Riflemen, Galician army, national liberation movement.